

ЗОЛОТИЙ ВІК І ОБРАЗ МЕЖІ У ТІБУЛА

Маркіян Домбровський

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна

e-mail: KLASSYKA@ukr.net

У статті аналізується образ золотого віку в Альбія Тібубла (на матеріалі елегії І.3) для виявлення його специфічних ознак. Аналіз показує, що всі атрибути образу зводяться до ідеї відсутності межі. Непомежованість / помежованість розглядається як диференційна ознака базової для Тібубового художнього світу опозиційної пари золотий вік / залізний вік. Ідеї межі належить також ключова роль в протиставленні образу золотого віку до інших ідилійних образів Тібубового світу.

Ключові слова: Альбій Тібубл, золотий вік, образ межі.

Відомо, що мотив поділу історії людства на покоління чи віки був популярним в античній літературі – починаючи принаймні від Гесіода¹ і продовжуючи дальшими грецькими² і потім римськими³ поетами, філософами тощо. Відомо також, що виробилося декілька різних моделей цього поділу – насамперед ускладнена 4(5)-членна____, як у Гесіода чи Овідія

(золотий, срібний, мідний, залізний вік чи покоління), і спрощена 2-членна (золотий вік як ідеальне минуле і залізний – як нещасливе тепер)⁴. У Тібубла маємо скорше двочленну модель, хоч і з певними нюансами.

Існує також принаймні два основні типи золотого віку: “докультурний” (абсолютний) і “культурний”⁵, принципова різниця між якими полягає в тому, що в останньому людина вимушена боротися за достаток, повинна трудитися (окультурювати дику природу), а в першому людині все дається само. У Тібубла бачимо обидва типи – кожен зі своєю функцією в загальній образній структурі.

В цій роботі хочу зупинитися на “чистому”, докультурному золотому вікові і спробувати визначити, що є його суттєвою, специфічною ознакою, його характеристикою, тобто – до чого зводиться природа цього образу і на основі чого базується його протиставлення іншим елементам художнього світу Тібубла – насамперед залізному вікові й іншим ідилійним образам типу культурного золотого віку і под. Як ми побачимо далі, у цьому питанні ключовою є роль ідеї (чи образу) межі.

1 “Труди і дні”, 109-201.

2 Теогнід 1135-50, Арат 105 і наст., Платон (“Політика” 271E) і багато інших.

3 Вергілій “Георгіки” I.125-59, II.538-40, Овідій “Метаморфози” I.89-162, Лукрецій “Про природу

речей” V.925 і наст. тощо.

4 Докладніше про це див.: [4; 5; 6; 7; 8, 244].

5 Такий поділ запропонувала у своїй праці М. Віфштранд Шібе [9] – див. [3, 30-31].

В Тібубла маємо декілька місць чистого золотого віку в першій і другій книгах. У першій маємо одне показове місце в третій елегії. На ньому і зупинюся для докладнішого аналізу.

Третя елегія є сумним ностальгійним текстом, в якому Тібубл постає перед нами важко хворим і вимушено затриманим на чужому острові – відірваним і від рідних, і від соратників, з якими він власне і вирушив був у воєнну кампанію і від яких тепер змушений відділитися через хворобу. Це елегія самотності і туги за близьким і рідним.

В такому стані Тібубл, звично для себе, віддається рефлексіям, які великою мірою керуються тенденцією до компенсації неідилійності реального стану різного роду ідилійними

візіями. Одною з таких візій є власне візія золотого віку, туга за золотим віком (3.35-48).

Ще одною важливою тенденцією, котра звичайно керує розвитком рефлексій Тібубла,

є тенденція до узагальнення конкретної актуальної проблеми. Наша візія золотого віку є власне продуктом такої генералізаційної тенденції. Тібул поширює незадоволеність конкретним станом речей на всю сучасність, котру бачить як всеохопний і неунікнений залізний вік. І відповідно, вірний компенсаційній тенденції, протиставляє їй “спогад” про “золоті” часи.

Те, що візія золотого віку відштовхується від візії залізного віку, позначається на формі його представлення. Фактично всі його характеристики є не “абсолютні” а подані ніби “від супротивного” відносно залізного віку. Крім загального початкового зітхання про те, як добре жилося за “короля” Сатурна (*quam bene Saturno vivebant rege* 35), і двох пізніших рядків про “самоплідність” (45-6), все решта подається за принципом не констатації того, що було, а відзначення того, чого тоді не було, на відміну від часів Юпітера. Така форма робить це місце особливо зручним для аналізу, оскільки оголює, підкреслює найсуттєвіші риси образу, його найважливіші диференційні, функціонально значимі ознаки.

Для зручності дальшого аналізу подаємо наше місце відразу поділений на сегменти:

Загальне зітхання про золотий вік

35 *Quam bene Saturno vivebant rege,*

Дороги

priusquam

36 *Tellus in longas est patefacta vias!*

37 *Nondum caeruleas pinus contempserat undas,*

38 *Effusum ventis praebueratque sinum,*

39 *Nec vagus ignotis repetens compendia terris*

40 *Presserat externa navita merce ratem.*

“Земля”

Праця

41 *Illo non validus subiit iuga tempore taurus,*

42 *Non domito frenos ore momordit equus,*

Межі

43 *Non domus ulla fores habuit, non fi xus in agris,*

44 *Qui regeret certis fi nibus arva, lapis.*

“Врожай _____”

45 *Ipsae mella dabant quercus, ultroque ferebant*

46 *Obvia securis ubera lactis oves.*

М. Домбровський 247

Війна

47 *Non acies, non ira fuit, non bella, nec ensem*

48 *Inmiti saevus duxerat arte faber.*

В перекладі Андрія Содомори [2, 48]:

35 О, як же добре люду жилось тоді, за Сатурна,

36 Як не було ще доріг, що поза обрій ведуть!

37 Ще не торкалась горянка-сосна глибин лазурових,

38 Ще на ній вільні вітри не роздували вітрил.

39 І мореплавець-блукач у пошуках зиску в незнані

40 Ще не пускався краї, крамом набивши судно.

41 Дужий бик у той час під ярмом не хилив іще шиї,

42 Кінь – вудила не гриз, вільну траву смакував.

43 Дім – дверей ще не знав; межового каменя – поле:

44 Ще на чуже й на своє не розділяли його.

45 Медом точились дуби, і своєю волею вівці

46 Повне вим’я з лугів людям безжурним несли.

47 Ні тоді звад іще не було, ані війська, ні воєн,

48 Не гартував ще меча грізний умілець-зброяр.

Кожен сегмент зупиняється на іншій стороні золотого віку.

Відштовхуючись від своєї проблемної ситуації – покинутість на чужині, куди привела

його “морська дорога” – Тібул починає мову про золотий вік саме з того, що підкреслює відсутність в ньому „доріг”. Тобто підкреслює, що той світ не знав ще протиставленого собі іншого світу – чужого і ворожого, котрий відкриється пізніше людині з прокладенням перших доріг і з початком мореплавства (36-40).

Далі Тібул зосереджується вже на внутрішній характеристиці світу: говорить про відсутність меж внутрішніх, про непотрібність праці і т.д. (41-6).

І нарешті звертається до іншої спеціально актуальної для нього теми – теми війни (адже саме воєнна кампанія стала причиною його теперішнього безпорадного становища): золота доба не знала воєн (47-8).

Подивімось тепер, що власне за цими картинами ховається. Спробуємо звести всю атрибутику золотого віку до ключових характеристичних ознак – до диференційних ознак, котрі протиставляють його залізному вікові (а разом з тим – ідилійним образам в його межах).

Перше і найважливіше, що звертає на себе увагу – це те, що в усіх даних у Тібула характеристиках золотого віку так чи інакше проступає ідея межі, границі. При тому однаково як на рівні “ширших” образів, так і на рівні деталей. Як побачимо далі, саме ідея межі є тою базовою диференційною ознакою, котра протиставляє образи золотої і залізної доби. Межа є перешкодою до задоволення тієї чи іншої потреби. Отже, межа є причиною незадоволеного бажання, причиною пожадливості. З появою межі з’являється й боротьба за межу, за її встановлення чи порушення, за перемещування – отже, межа породжує різного роду насильство: стримування, примус, боротьбу, війну.

Кожна деталь, якою характеризується золотий вік, в кінцевому підсумку зводиться до підкреслення відсутності в золотому віці межі.

В 43-4му рядках (*non fi xus in agris, Qui regeret certis fi nibus arva, lapis*) маємо межу в чистому вигляді – як таку, предметний образ. В загальному контексті елегії (обмеженість, затриманість Тібула на острові і т.д) і в контексті інших характеристик самого золотого віку, цей предметний образ межі набуває ваги ключового. Він стає символом порушення прадавньої ідилії.

Отже, в 43-4 рядках світ золотого віку характеризується як світ, що не знає внутрішніх меж. А отже, не знає несвободи, не знає перешкод до задоволення бажань. Тібулові бажання переважно зводяться до двох: бажання любові і бажання достатку¹. Наш пасаж з золотим віком прямо про любов не має нічого, але має образ дверей, який не лише додає просто до загальної ідеї межі (каменем помежоване поле, двері відмежовують від зовнішнього світу світ дому), але актуалізує й своє звичне для любовної елегії “параклявзитирне” значення². А отже, маємо тут натяк на те, що золотий вік не знав тих перешкод в любові, котрими сповнений вік залізний³.

Щодо достатку, то його символом у Тібула часто виступає врожай. У своїх улюблених картинах сільської ідилії Тібул обов’язково знаходить місце для опису перероблення зібраного винограду чи зерна. Якщо під урожаєм розуміти всякий продукт природи, то маємо тему врожаю і в нашому образі. Рядки 45-46 малюють нам “медоточні” дуби і овець, що самі несуть безтурботним людям молоко. В цьому друга сторона бажань Тібула. І знову: золотий вік не ставить перешкод на шляху до задоволення цих бажань. Знову нема межі. Продовження (властиво – початок) тієї ж теми – в рядках 41-42, де фактично мова йде про орання і подібний обробіток землі за допомогою волів і коней. Золотий вік не потребував праці, оскільки все давалось само.

Але цей останній образ є не стільки образом праці, скільки образом насильства, примусу, накладання межі⁴. Це образ приборкання дикої природи, обмеження свободи. І цього знову ж таки не було в золоті часи.

Нарешті, не було і воєн (47-8). Адже війна – це не що інше, як боротьба за межу, якої тоді ще не було.

Це те, що стосується внутрішнього світу золотого віку. З цього огляду золотий вік вмирає з появою межі. Межа _____ народжує нову епоху з іншими рисами і правилами життя.

Разом з тим закінчується золотий вік і проявленням межі зовнішньої, відкриттям чужого

світу і проникненням в нього (35-40). Тут принципово важливим є образ дороги. Поряд з межею – це другий ключовий символ залізного віку. Дорога означає порушення зовнішньої межі, вихід за неї. Дорога – це відкриття чужого і ворожого світу. Тому поява дороги це одночасно і відкриття зовнішньої межі, і її порушення, початок війни з ворожим світом. А

1 На емоційному рівні все зводиться до бажання спокою, гармонії.

2 На це, зокрема, звертає увагу у своєму коментарі до Тібула Пол Мергатройд [4, 114]

3 У другій книзі (П.3.71-4) є пряма на це вказівка:

Tum, quibus adspirabat Amor, praebebat aperte

Mitis in umbrosa gaudia valle Venus.

Nullus erat custos, nulla exclusura dolentes

Ianua...

4 Підкреслено яскравим є контрастний образ уярмлення дужого (словами перекладу А.Содомори)

бика.

значить, і загибель світу абсолютної гармонії, котрий не знав нічого поза собою. Золотий вік гине, коли з'являються межі внутрішні і коли з'являється межа зовнішня – коли світ ідилії перестає бути єдиним світом. Відбувається поділ світу на свій і чужий. Це вже те, що Юрій Лотман називав “замкнутий” і “розімкнутий” світ [1, 219]. Світ ідилії з цього моменту стає світом замкнутим, сховком, що оточений чужим, невідомим і ворожим. За лотманівською типологією – Тібул типовий герой замкнутого світу.

Отже, якщо підсумувати, що таке золотий вік, то можна сказати так: це незаймана гармонійна злітність всіх складових, без меж і без насильства (чи то примусу, чи то стримування) над жодною складовою.

Зведення всієї повноти образу золотого віку до його специфічних, характеристичних ознак дозволяє виразніше бачити його місце в системі насамперед ідилійних, але також і інших образів Тібула.

1. Лотман Ю. М. Структура художественного текста // Лотман Ю. М. Об искусстве. СПб.: “Искусство – СПб”, 1998.
2. Римська элегія. З лат. пер. А. Содомора. Львів, 2009.
3. Maltby, Robert. Tibullus: Elegies: Text, Introduction and Commentary. 2002.
4. Murgatroyd, Paul. Tibullus I. A commentary on the First Book of the Elegies of Albius Tibullus. Pietermaritzburg: U. of Natal Press, 1980.
5. Smith, Jonathan Z. Ages of the World // Eliade, Mircea (ed). The Encyclopedia of Religion. New York, 1995. Vol. 1, pp. 128-133).
6. Smith, Jonathan Z. Golden Age // Eliade, Mircea (ed). The Encyclopedia of Religion. New York, 1995. Vol. 6, pp. 69-73).
7. Smith, Kirby Flower. Ages of the World (Greek and Roman) // Hastings, James (ed.). Encyclopaedia of religion and ethics. Edinburg, 1908. Vol. 1, pp. 192-200.
8. Smith, Kirby Flower. Elegies of Tibullus. The Corpus Tibullianum edited with Introduction and Notes on Books I, II and IV 2-14. New York, 19642.
9. Wifstrand Schiebe, Marianne. Das ideale Dasein bei Tibull und die Goldzeitkonzeption Vergils. Uppsala-Stockholm, 1981 (Uppsaliensis Universitatis Acta. Studia Latina. N. 13).

ЗОЛОТОЙ ВЕК И ОБРАЗ ГРАНИЦЫ У ТИБУЛЛА

Маркиян Домбровский

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина

e-mail: KLASSYKA@ukr.net

В статье анализируется образ золотого века у Альбия Тибулла (на материале элегии I.3) для выявления его специфических признаков. Анализ показывает, что все атрибуты образа сводятся к идее отсутствия границы. Разграниченность / неразграниченность рассматривается как дифференциальный признак базовой для художественного мира Тибулла оппозиционной пары золотой век / железный век. Идее границы принадлежит также

ключевая роль в противопоставлении образа золотого века относительно других идиллических образов мира Тибулла.

Ключевые слова: Альбий Тибулл, золотой век, образ границы.

THE GOLDEN AGE AND THE TIBULLAN IMAGE OF LIMIT

Markiyan Dombrovskiy

Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: KLASSYKA@ukr.net

The author analyzes the Tibullan image of the Golden Age (based on elegy I.3) aiming to reveal the specific features of the image. The analysis shows that all the attributes of the image can be reduced to the idea of absence of the limit. Unlimitedness / limitedness is regarded as a differential feature of the basic Tibullus' opposition of the Golden Age / Iron Age. The idea of the limit also plays the pivotal role in the opposition of the image of the Golden Age to other idyllic images of the Tibullan world.

Key words: Albius Tibullus, Golden Age, image of limit.

Стаття надійшла до редколегії 14.05.2010 р. Статтю прийнято до друку 27.10.2010 р.